

Alfons Fürst

Identitás és tolerancia a korai kereszténységben

Az „identitás és tolerancia” (azonosság-tudat és türelmesség) témája aktuális. Robbanóerejét egy olyan világból meríti, amelyben áttekinthetetlenül sok meggyőződés, érdek és magatartásmód küzd egymással érvényesülésért és befolyásért. Modern korunkat a pluralitás, illetve a pluralizmus (a sokféleség, illetve a sokelvűség) jellemzi. Az elvileg egyenjogú, és nem csupán egymással versengő, hanem egymástól kölcsönösen függő és egymással együtt is működő világnézetek, értékek és életformák, kultúrák és vallások ezen együttes léte, egymásmellettsége és szembenállása olyan értékke teszi a toleranciát, amely nélkül nem lehetséges sikeres emberi együttélés. Mindazonáltal folytonosan látjuk, micsoda nehézségekkel birkózik minden résztvevő a toleranciával kapcsolatban: mennyire nélkülözzük, hogyan tesszük kockára, mennyire elkoportatjuk, milyen hangosan követeljük, és milyen könnyelműen és gyorsan vitatjuk, fedekkezzünk meg róla és tagadjuk meg. Nem utolsósorban azt is el kell mondani, hogy a tolerancia témája nem egy kis és nagy vallásra hoz szégyent; amint történetük mutatja, sok vallás nem tanulta meg, és nem is akarta megtanulni a toleranciát. *A kereszténység történetében mindig éppen akkor követelték a toleranciát, ha a kereszténység valahol hirtelen nélkülözni kénytelen, ha nem kapja meg, és sokkal ritkábban, ha neki kellene azt biztosítani mások számára, de nem teszi.*

De hát mi teszi oly nehézé a civilizált együttélést? Hiszen a globális kommunikáció és a növekvő elvándorlás kényszerűen megköveteli a tolerancia minimumát, nevezetesen hogy kölcsönösen tiszteljük egymást és tekintettel legyünk egymásra. Látszólag ellentmondásos, hogy a különféle értékítéletek és magatartások egymásmellettsége sürgetően szükségessé teszi a toleranciát, egyúttal azonban meg is nehezíti. Úgy tűnik, épp elég gyakran érezzük saját gondolkodásunk és cselekvésünk kihívásának, sőt fenyegetésének már azokat a meggyőződéseket vagy életmódo-

kat is, amelyek eltérnek a miénktől. A másfajta, az idegen zavarja saját megszokott dolgaink otthonosságát, megkérdőjelezi a saját életünket irányító normák magától értetődőségét, és önkéntelenül is bizalmatlanságot, előítéletet, túlzott érzékenységet, elhatárolódást, agresszivitást vált ki. Ez azon a tulajdonságon alapul, amely eleve jellemez minden identitást, függetlenül attól, hogy etnikailag, kulturálisan, politikailag, vallásilag vagy bárhogy másképp határozzák-e meg: *Egy csoport identitásához és stabilitásához hozzátartozik, hogy hitelesnek és kötelező érvényűnek feltételezze azt az igazságot, amelyre történelme során rátalált és amelyből él, illetve magabiztosságot és önbecsülést merítsen abból.* Különösen a vallásokban nem lehet mindenfajta tettségességnek kiszolgáltatni az igazságot, hiszen itt egzisztenciális igényekről van szó: arról, hogy megbirkózzunk a félelmekkel és reményességekkel, és keressük azt az igazságot, amely megbízható tájékozási pontokat nyújt életünkhöz. A konfliktusok abból keletkeznek, hogy egy másik vallási közösségnek hasonlóképpen határozott igényei vannak, és ezeket érvényre is kell juttatnia annak érdekében, hogy azonos maradhasson önmagával. Tehát *az igazsággal és a kötelező érvénnyel szemben támasztott, hasonlóképpen hangzó, önmagukban jogos és feladhatatlan igények versenyeznek egymással.* Alighanem ezzel magyarázható, miért éppen a vallásokon belül, illetve a vallások közötti viszonyban válik problematikusá a tolerancia: itt ugyanis nem eszmék találkoznak, hanem emberek, akik arra törekcsenek, hogy boldogok legyenek és megtalálják életük értelmét, s akik megbíznak abban, ami feltétlen és igaz, következőképpen mindenekelőtt úgy élnek meg a pluralitást, mint saját identitásuk problémáját, ha nem éppen veszélyeztetését, és – egyszerre félénken és pimaszul – úgy vélik, egységesítő türelmetlenséggel kell válaszolniuk rá. Itt húzódnak a vallási intolerancia gyökerei.

„A megtértség identitása” a korai kereszténységben

Ez a látszólagos zsákutca a korai kereszténységben egy önértelmezési sajátosság következménye. A kora keresztény identitás „a megtértség identitása”. A kereszténnyé válás az ókori egyház szigorú értelmezésében azt jelentette, hogy az ember határozottan elfordul korábbi életétől. Ismerjük az ilyen életutak példáit, Páltól kezdve, akinek egész korábbi (a zsidóságban eltöltött) élete „vesztésnek” és „szemétnak” tűnt, mivel „Krisztus ismerete mindent fölmúl” (Fil 3,7-8), egészen Ágostonig, aki a „Vallomások” rettenetes fekete-fehér látásmódjával kizárólag tévedésként és tévelygésként írja le a 386-os milánói fordulatot megelőző egész korábbi életét.

Saját identitásunk kialakítása kéz a kézben jár az idegenség és a hamisság megalkotásával. Ez az összefüggés kettős, hiszen *az üdvösség egyetlen kizárólagos útja mellett döntés kizár minden más utat,* és hajlamos arra, hogy vitassa, létezhetnek-e egyáltalán más utak. Az ókori egyház ennek megfelelő alaptétele így hangzik: „Az egyházon kívül nincs üdvösség.” Saját hitünk fényében más vallások és világnézetek a sötétség útjaként tűnnek föl. A megtérés tapasztalatára épülő meggyőződés, miszerint az egyetlen helyes úton járunk, legalábbis eleinte összeütközésbe kerül a tolerancia követelményével, hiszen az sok út jogosultságának elismerését kívánja meg.

A kereszténység és a nem-keresztény világ e konfliktusa tárul elénk a késői ókorban. *Egy vallásilag messzemenően toleráns, politeista szerkezetű vallási rendszerrel bíró államrend, a római császárság állt szemben egy egyetemes és kizárólagos igazságigényt képviselő monoteista vallással, a kereszténységgel.* Filozófiai-teológiai síkon az igazság keresésének és az igazság birtoklásának két koncepciója versengett egymással. Miközben – hogy a 384-es évből vegyünk példát – a vallásilag és politikailag konzervatív római szená-

tor, Symmachus az újplatonista filozófia szellemében az igazsághoz vezető sok út mellett szállt síkra, és borúlátóan ítélte meg annak kilátásait, hogy értelmi megismerés útján el lehet jutni az igazsághoz, a milánói püspök, Ambrus kizárólagosan a keresztények számára igényelte a kinyilatkoztatás révén elnyert igazságot: „Mí, keresztények Isten szájából tudtuk meg azt, amit ti nem tudtok. Isten bölcsessége és igazsága révén megbízható birtokunk az, amit ti homályos sejtéssel vélték tudni” (18. levél, 8). Noha Ambrus senkire sem akarta rákényszeríteni a kereszténységet, és vallási ügyekben elismerte a lelkiismereti szabadságot – úgy vélte, a császár „senkit sem kényszerít arra, hogy saját akarata ellenére olyasmit tiszteljen, amit nem akar...; mert mindenkinek szabadon kell megvédelmeznie és megőriznie szívét meggyőződését” (17. levél, 7) –, a monoteizmus kikerülhetetlen következményeként mégis kifejezetten azt követelte, hogy más vallási utakat ne tőrjenek el: „Biztos üdvösség csak akkor létezik, ha mindenki őszintén tiszteli az igaz Istent, azaz a keresztények Istenét, aki az egész világot kormányozza. Egyedül ő az igaz Isten, akit szívünk mélyéből imádunk, mert »a pogányok istenei démonok«, amint az Írás mondja (Zsolt 96,5). Mindenki ennek az igaz Istennek szolgál, és aki elfogadja őt, hogy bensőséges szeretettel tisztelje, az nem közömbös és elnéző, hanem tele van a hit és a jámborság buzgalmaival. De ha nem is ilyen, mindenestre nem szabad egyetértenie azzal, hogy a pogányok az istenek képmásait tisztelik és istentelen szokásaikat ápolják” (17. levél, 1-2). Ennek a vasikalapos türelmetlenségnek az alapján a keresztény történelem gyakran a gyakorlatban is türelmetlen volt.

A tolerancia teológiája

Vajon a keresztény identitás számára alapvetően csupán az „egy út, vagy sok út” alternatívája marad? Ez esetben minden más igazságigény kizárólag tévedésként és hazugságként állna szemben a kereszténység kizárólagos igazságigényével, és legjobb esetben is csak töredékes részesedés lenne a keresztény igazságból. Vajon az ilyen történelmietlen egységesítés, amely arra vetemedik, hogy egyszerűen figyelmen kívül hagyja egyesek elmondhatatlan szenvedéseit és bátor küzdelmét a toleranciáért a keresztény türelmetlenség történelme során, nem vezet-e vakmerőséghez és szellemi elzárkózáshoz? A felvilágosult és világra nyitott keresztény teológia

– éppen elég fáradtságosan – megtanult másképp gondolkodni, és a katolikus egyház a II. Vatikáni Zsinaton lemondott a lelkiismereti-, vélemény- és vallásszabadság elismerésével szembeni évszázados ellenállásáról. Emögött annak belátása áll, hogy az igazság és a tolerancia feltételezi egymást, mivel csak az igazságról tett, egymással versengő, komoly kijelentések teszik egyáltalán szükségessé és értelmessé a toleranciát. Megfordítva pedig a tolerancia nem zárja ki az igazság és az értékek melletti elkötelezettséget, sőt kifejezetten szüksége van rá, ha nem csupán lemondó egykedvűséget, moralizáló közönyt és intellektuális restséget akar palástolni. A teológiailag megalapozott és egyházilag gyakorolt türelmetlenség – noha történelmében ez van túlsúlyban – nem az egyetlen lehetősége a kereszténységnek arra, hogy foglalkozzék az igazság szükségletével és az igazságra támasztott feltétlen igénytel. Vajon szolgálthat-e a kereszténység korai története építőköveket a tolerancia azon teológiájához, amely olyan fogalmak köré csoportosul, mint az igazság, szabadság, sokféleség, a másik tisztelete másságában is, erőszakmentesség, párbeszéd, szolidaritás?

Erőszakmentesség: Jézus

Jézus igehirdetésére jellemző többek között az erőszakról lemondás. Míg a korai zsidóság apokaliptikus végidő-elképzeléseiben az ellenségeken aratott katonai győzelem valósítja meg Isten országát, Jézus tanítása szerint az rejtetten már jelen van véres harc és háború nélkül is. Csupán a „démonokat” űzi ki (Lk 11,20), s a szegények (Mt 5,3), a gyerekek (Mk 10,14), a vámosok és utcanők (Mt 21,32) mennek be oda elsőként. Ez pedig nem más, mint az „Isten országával” kapcsolatos várakozás „demilitarizálása”. Az ún. „ellenségszeretet” is az erőszakkal, a hatalmi demonstrációval és a nyilvános sértéssel szembeni alapvető állásfoglalást hirdet meg.

A keresztény igazságigény tehát veszít hitelességéből, ha hatalommal és erőszakkal juttatják érvényre. Az erőszakról való lemondás értelmében vett, szóbeli és tettekben megnyilvánuló tolerancia nem veszélyezteti a keresztény identitást, hanem megőrzi és megerősíti, az agresszív türelmetlenség viszont kárt tesz benne.

Párbeszéd és erőszak:

Ágoston

Fel lehet tenni a kérdést, miért nem volt több gátlásuk az egyházak vezetőinek, amikor hitbeli dolgokban kényszerrel alkalmaztak. Ágoston felemás példája megvilágíthatja ezt a kérdést. Észak-Afrika kereszténysége a 4. és 5. században két egyházra hasadt, a donatistára és a katolikusra. A mindkét részről alkalmazott terror és zaklatások által megmérgezett légkörben Ágoston azon kevesek közé tartozott, akik elutasították az erőszakot, és az egyházi egység helyreállítása eléréséhez a párbeszédre szavaztak. Ágoston tárgyalókészségének, föllépésének a „szeretemben és békében” folytatott vita mellett, állandó felszólításainak a donatistákkal szembeni „szelídségre” és türelemre persze nagy gyengéje, hogy nem vette komolyan beszélgetőpartnereit, hanem a tévedést eleve egyoldalúan ellenfeleinek, az igazságot viszont a maga javára osztotta ki.

Még inkább eltévesztette azonban azt a célját, hogy érveléssel és meggyőzéssel érje el az egységet. 405. február 12-én a császár a katolikus oldal sürgetésére elrendeli a kényszer-egyesülést; a donatistákat olyan eretnekeknek nyilvánítják, akikkel szemben a rendőri erő eszközeivel kell alkalmazni az eretnektörvényeket.

Többek között püspökkollégái unszolására Ágoston helyeselte ezeket a kényszerintézkedéseket, sőt végül kifejezetten igazolta őket, mégpedig nyilvánvaló sikerükkel: „A donatisták rendkívül nyugtalanok, és nyilvánvalóan igen üdvös számukra, ha az Isten által rendelt felsőbbbség korában tartja és megfegyelmezi őket. Mert mi már most örvendezünk ama sokak megjavulásán, akik annyira ragaszkodnak a katolikus egységhez, annyira védelmezik, és olyannyira örvendeznek, megszabadulván korábbi tévedésüktől, hogy csak csodálkozhatunk és tiszta szívből gratulálhatunk nekik. A megszokás hatalmától megbilincselten semmiképp sem gondolnának arra, hogy megváltozzanak és jobb útra térjenek, ha nem érné őket ez a rémület, és lelkiük figyelmét nem irányítaná az igazság mérlegelésére” (93. levél, 1).

Ennek bibliai igazolását többek között a nagy lakoma példabeszédében (Lk 14,15-24) találta meg Ágoston. Mivel a vendéglátó meghívását sokan lemondták, és még mindig van hely, ezt az útmutatást adja az egyik szolgának: „Akkor menj ki az országutakra és a városon kívülre, és un-

szold az embereket, hogy eljöjjenek, és házam így megteljék” (Lk 14,23). A görög kifejezés (*anankaszon eiszelthein*) „sürgető hívogatóst” jelent (akárcsak Mk 6,45-ben és Mt 14,22-ben). Ágoston latin fordításában azonban az állt, hogy „compelle (vagy: coe, cogite) intrare”, és erőszak-alkalmazásra való felszólítás-ként értelmezte ezt a szófordulatot: „kényszerítsd őket, hogy bejöjjenek”. Ágoston elvetette a halálos ítéletet, és ezzel világos határt szabott ugyan az állami erőalkalmazásnak, ezekkel a cinikus-megalkuvó megfontolásokkal azonban – minden kétségtelenül meglévő aggálya ellenére – mégiscsak igazolta és biblikusán alátámasztotta azt. Ily módon *ellenkezőjére fordította Jézus gyakorlatát: ő ugyanis meghív „követésére”, de nem kényszerít. Ismeretesk Ágoston lépésének késői következményei a középkori eretneküldözésekben és az újkori misszió történetében.*

Párbeszéd: Órigenész

Az erőszakról lemondással bizonyosan csak az első lépést tesszük meg a tolerancia felé. De már ezzel az első lépéssel, az először pusztán „passzív” toleranciával is sokat nyerünk a civilizált, békés együttélés szempontjából, hiszen látjuk, milyen elképzelhetetlen brutalitással lépnek föl egymás ellen mindenütt az emberek. Közelebb kerülünk az „aktív” toleranciához, ha beszélünk egymással, persze úgy, hogy minden résztvevő hű marad saját identitásához, és így kezd egymással egyenjogú és nyílt beszélgetésbe.

Így művelte teológiáját Órigenész, a 3. század első felének keresztény filozófusa és teológusa, előbb az egyiptomi Alexandriában, majd a palesztinai Caesereában. Az első keresztény nemzedékek messzemenően abban a társadalmi és szellemi elszigeteltségben éltek, amelyet maguk választottak, és amely magától értetődőnek számított. Órigenész kitört ebből a gettóból, és ezzel maradandó nyugtalanságról gondoskodott. A keresztények igencsak jól érezték magukat saját csoportjukban élve, és abban a védettségben, amit a „világtól” való keresztény távolságtartás egyértelműsége jelentett – ez a férfi pedig feltörte ezt a védettséget: idegen elemeket hozott be, kitette azoknak a megszokott dolgokat, ennek az összeütközésnek az alapján magyarázta az evangéliumot, és ezért hallatlanul új és zavaró módon beszélt. Órigenész úgy fogalmazta meg teológiáját, hogy közben nem félt attól, valami baj ke-

letkezhet abból, ha a vita során érintkezésbe lép a gnóziással és a platonizmussal, a kor vezető szellemi és vallási állásfoglalásaival.

Ennek felel meg az órigenészi gondolkodás szerkezete is. Órigenész „kutató teológiát” művelt, olyat, amely megpróbál minden álláspontot bevonni a kritikus beszélgetésbe; a legkülönfélébb nézetek gondos megvizsgálása segíti őt tovább az igazsághoz vezető úton. „Az igazság párbeszéd megvalósulásának erkölcsével” Órigenész feltűnő hasonlóságot mutat a mai filozófia és teológia munkatílusával. Megteremti a szellemi játékeret ahhoz, hogy vitatkozás nélkül foglalkozzunk egymással, s ebben a légkörben öntudatosan, kritikusan és egyenrangúan ütköztethetjük saját meggyőződésünket másokéval. *Ha az igazság és a tévedés nincs eleve egyoldalúan kiosztva, akkor a párbeszéd nem a misszionálás és a rábeszélés eszköze; ellenkezőleg, a párbeszéd a beszélgetőpartnerek ama készségén alapul, hogy feltörjék régvbevett gondolkodási szokásaikat, és fölfedezték egymás kölcsönös gazdagításának esélyeit.*

Órigenész nagyon is tudatában volt annak, milyen kockázatokkal jár ez a vállalkozás saját meggyőződésünkre nézve, mégis belement; érthető viszont, hogy eljárása homályba borította őt az egyházban. Életében nem vitatták ugyan igazhitiségét és egyháziasságát, később azonban szeméretetették, hogy a görög filozófia révén eltorzította a keresztény hitet. Háromszáz évvel halála után eretneknek nyilvánították, mégpedig nem csupán egyes tanbeli kijelentéseiért, amelyeket abban a formában, ahogyan elítélték őket, gyakran nem is képviselt, hanem kommunikatív gondolkodási stílusa miatt is, amely már nem illett bele egy olyan a korba, amelyben az igazságot egyre inkább bizonyos fogalmakhoz kötötték, s a beszélgetés többnyire heves és indulatos vitatkozásokra korlátozódott. Órigenész az egyházi élet „akadémiai” stílusát ápolta a megélt szellemi bölcsesség iskolájában, az ortodoxia ellenben a 4. századtól fogva azokban a szilárd egyházi struktúrákban és dogmákban kereste és találta meg egységét és biztonságát, amelyeket el kellett „hinni”. Azzal párhuzamosan, ahogyan a kereszténység egyre inkább doktrinálizálódott a késő ókori birodalmi egyházban, folyamatosan élesedett a türelmetlenség.

Szolidaritás: Baziliosz

Beszélni egymással – ez az első lépés az „aktív” tolerancia felé. A következő lépés az lehetne, hogy együtt dolgozunk és együtt élünk. *Az egyház történelme* – amelyet nemcsak konfliktusok történeteként írnak le rendszerint, hanem már kezdettől fogva valóban az is volt – a 4. század óta a keresztény Isten helyes „fogalma” körüli végtelen veszekedések miatt nem más, mint *a konfliktusok és szakadások egyetlen sorozata*. Ez a vita tárgyát tekintve jogos volt, hiszen a keresztény identitásról való intellektuális megbizonyosodás volt a tét, mégpedig egy központi kérdésben, mégis olyan jelenségek kísérték, amelyek tekintélyes kárt okoztak annak az igazságnak, amelyért a küzdelem folyt.

Az igen kevés békességkereső egyike ezen a színpadon a „Nagy”-nak nevezett Baziliosz volt, a kappadókiai Caesarea püspöke a 4. század második felében. Mivel a vitatkozás, rágalmazás, besúgás, megvesztegetés, fenyegetőzés, elítélés és elűzés általánosan gyakorolt módszerei sem keresztényiek nem voltak, sem előbbre nem vitték a dolgot, ő más utakra lépett a kiengesztelődés és az egység keresésében.

Fölöslegesnek tartotta a sok teológiai veszekedést, és távol is tartotta magát ezektől. Vitázás helyett a megértés hídjait kereste, ezért lemondott a maximális követelésekről, engedékenyen megtette az első lépést a párbeszéd felé, megelőlegezte a bizalmat és a bizonyosságot – és éppen ezt tekintette „annak a szabálynak, amelynek alapján a keresztények között győzelmet arat az ember: aki megelégszik a kevesebbrel, az nyeri el az egész koszorút” (191. levél).

Elnéző és megegyezésre kész volt olyan partnerekkel szemben is, akiknek az álláspontját teológiailag nem osztotta, s nem abban kereste a békéhez és az egységhez vezető utat, hogy megegyezzenek valamilyen formulában, ami aztán csak újabb konfliktusok kiindulópontja, hanem az együttélésben: „Kérem, hogy ezen túlmenően semmit se kívánjatok meg. Meggyőződésem ugyanis, hogy hosszabb közösségi együttélés és közös békés gyakorlatok nyomán... az Úr megadja” azt, amire a vitás kérdések tisztázásához még szükség lenne (113. levél). *A dogmatikai egyetértés nem feltétele a közösségnek – ellenkezőleg, Baziliosz abban reménykedik, hogy a dogmatikai egyetértés a közös élet gyümölcse lesz, mivel az talán*

megnyit olyan lehetőségeket, amelyek a vaskalapos vitában senkinek sem jutnak eszébe. A merev tanbeli elhatárolódással szemben a vallási és ideológiai akadályokon túli, gyakorlati szolidaritás összekötő erejére épített. A kereszténység azt hirdeti, hogy a béketeremtésben és a testvériességben áll az üdvösség. Az „aktív” tolerancia mint a szétválasztó dolgokon felülemelkedő szolidaritás hozzátartozik a keresztény identitáshoz; Baziliosszal szólva: „Semmi sem olyan jellemző a keresztényre, mint a béketeremtés” (114. levél).

Effajta állásfoglalásai révén egy olyan tiszta keresztény, mint Baziliosz, kivétel volt békétlen kortársai körében, akik csak akadályozták ökumenikus munkáját. Az ókori egyház veszteséglistájára tartozik az is, hogy elveszítette a közösséget. Csak a késői újkorban lehet fordulatot észlelni az egyházi szakadások jellemző áramlatában, azóta, hogy közösségalkotó akciók és intézmények révén kísérletet folynak nagyobb közösség elérésére. Az egyházi veszekedéseken túlmenően *Baziliosz magatartása az emberek közötti, vagy az államokban és társadalmakban zajló kisebb-nagyobb konfliktusok szempontjából is jelentős.* Az egyházi, politikai és egyéb feszültségek, amelyek éppen elég gyakran állnak előttünk csalódást keltő valóságként, bizony, inkább beletörődésre ösztönöznek, mint bizonyosságra. Ennek ellenére: Jézus lemondása az erőszakról, Origenész párbeszédre képes teológiája vagy Baziliosz elkötelezettsége, hogy „szereket” és békességet vigyen a különböző csoportok együttélésébe – mindez nem csupán az egyházak és vallások ökumenéje szempontjából szabadíthatja fel a remény és a motiváció tartalékait, hanem számos vallási, kulturális és etnikai identitás élete és fennmaradása szempontjából is egy mind szűkebbé váló világban.

Identitás a sokféleség és tolerancia közepette

Annak a kérdésnek a megválaszolásához, összeegyeztethető-e, s ha igen, hogyan, a keresztény identitás és a tolerancia, a korai kereszténység nem sokkal járult hozzá, még ha az elmondottakon túlmenően rá is lehetne mutatni egyre s másra, például a keresztényekre vonatkoztatott vallásszabadság Tertiullianus és Lactantius által támasztott követelményére, Nagy Konstantin feltűnő toleranciá-

jára az ókori vallásosság iránt, vagy a gótok ariánus királyának, annak a Nagy Teoderiknek a toleranciájára, aki a 6. század elején Genovából a zsidókhoz intézett levelében ezt a sokat idézett mondatot írta le: „Semmilyen vallási meggyőződést nem parancsolhatunk meg, mivel senki sem lehet arra kényszeríteni, hogy akarata ellenére higgyen.” Mindezek persze oázisok a keresztény türelmetlenség sivatagában. *Egészében véve a korai keresztények sem a teológiában, sem az egyházi gyakorlatban nem voltak képesek a toleranciára. A vallásszabadság értelmében vett tolerancia nem volt ugyan teljesen ismeretlen, de peremjelenség maradt* (amint egyébként a zsidóságban is). Csak a felvilágosodás révén vált a vallásszabadság a teológia és az egyház, és egyáltalán a vallások témájává, és a jelenlegi pluralizmusban olyan intenzív vita folyik a toleranciáról, mint korábban soha a kereszténység történetében. Ahhoz, hogy értéként ismerjék fel, és a gyakorlatban is begyakorolják a toleranciát, a mai keresztények csak korlátozottan tanulhatnak valamit történelmükből, ha egyáltalán tanulhatnak valamit, és saját illetékességükre és kezdeményezéseikre kell hagyatkozniuk.

E feladat megoldásához kétségtelesen számos nehézséggel kell megküzdeni. *Hogy miért éppen a keresztény egyházaknak esik annyira nehezükre a tolerancia, ez – az említett kora keresztény konvertita-mentalitás kivül – összefügg azzal a kappal is, amelyet az ókori egyház már igen korán megalkotott a maga eredetéről és történetéről.* Minden egyházi hagyományt azok a kereszténység kezdeti idejére vonatkozó elképzelések határoznak meg, amelyek megnehezítik a teológiák és az egyházak számára, hogy bánni tudjanak a sokféleséggel és a toleranciával. Ezekben a gondolkodási szokásokban az identitás általában konformitást jelent. *Ennek értelmében a kezdet kezdetén az egység áll, mégpedig abban az értelemben, hogy minden kérdésben szóbeli és tényleges összhang volt – s mindazt, ami „kilóg” az egységből, egy alacsonyabb minőségű későbbi időszakra teszik. Ez a történelemkép, amelynek kezdetén csupán harmónia és egyetértés létezik, olyan egyházi és teológiai gondolkodási akadályokat támaszt, amelyek megakadályozzák, vagy legalábbis megnehezítik azt, hogy a keresztény identitást másképp fogják föl, mint a konformitás révén. Egy ilyen modellben aligha lehet el-*

helyezni a sokféleséget és a toleranciát.

A korai kereszténység modern történet-kritikai kutatása viszont arra tanított meg, mennyire színes volt a tényleges valóság. Már a legrégebb fennmaradt iratokban és azokban a hagyományokban, amelyekre ezek épülnek, a keresztény teológiák és élettervezetek hihetetlenül széles palettájával találkozunk. Sokféle módon és rendkívül rugalmasan zajlott le az egyházi struktúrák kifejlődése, a keresztény közösségek és teológusok igen sokféleképpen viszonyultak a nem-keresztény világhoz és kultúrához. Tekintettel a kereszténység kezdetétől fogva fennálló sokféleségére azt kell mondanunk, hogy a sokféleség a (kora) keresztény önmeghatározás szilárd alkotóeleme. A (kora) keresztény önmeghatározás annak a látszólagos ellentmondásnak a révén tűnik ki, hogy az egységet és a sokféleséget nem ellentétes erőkként, hanem egy pluralista egyetemesség egymást kiegészítő nézőpontjaiként szerkeszti meg.

A kereszténység identitásának effajta, dialogikus és dinamikus sokféleségben megvalósuló szemléletmódja – szembeállítva a hagyományos, statikus-harmonizáló modellekkel – nyilvánvalóan jobban lehetővé teszi, hogy elviseljük a tőlünk idegen jelenségeket, a bennük megmutatózó sajátos igényekkel együtt. Nem véletlen, hogy a tolerancia fogalma és elképzelése – keresztény motívumokból és keresztény alkotóelemekkel is – csak akkor bontakozhatott ki, amikor a felekezetiesség, a vallásháborúk és a felvilágosodás messzemenően feltörte a homogén politikai-társadalmi struktúrákat és az évszázadokon át bejáratott történeti-teológiai gondolkodási mintákat, s ezt követően a teológiában és az egyházban is tere támadt annak, hogy saját eredetünket és saját történelmünket más előfeltételek alapján vegyük szemügyre és más kategóriákkal írjuk le, mint az egység és az egyetértés kategóriái, amelyek fenyegetően állnak szemben a sokféleséggel és az egyet nem értéssel. A saját eredetükről alkotott, uniformizált kép és a vele együtt járó gondolkodási akadályok persze változatlanul megvannak sok keresztény és papi személy fejében, és ez alighanem nem lebecsülendő oka annak, hogy mi, keresztények változatlanul nehezen boldogulunk a sokféleségben megjelenő identitással és a hozzá tartozó toleranciával. Lehetne másképp is...

Forrás: Orientierung, 2002. február, Nr. 3